

Anto POPOVIĆ, *Novozavjetno vrijeme. Povijesno-političko i religiozno-kulturno okružje*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2007., 440 str.

Svjestan da je »povijest spasenja utkana u konkretnu povijest svijeta i čovječanstva« (str. 6) autor u predgovoru najavljuje da ovom knjigom zaokružuje niz tema obrađivanih u kolegiju »Posebni uvod u Novi zavjet« koji predaje na Franjevačkoj teologiji u Sarajevu. U predgovoru spominje nekoliko knjiga o Svetoj zemlji i Rimskom carstvu u vrijeme prve Crkve koje su izvorno napisane na hrvatskom ili su prevedene sa stranih jezika (osobito R. Penna, 2005. – opširan pregled te knjige donosi u bilj. 30, str. 13), ali smatra potrebnom novu zaokruženu studiju o toj temi.

U popisu kratica (17–23) autor je sabrao često citirane knjige Svetoga pisma, kumranskih rukopisa, apokrifa, djela židovskih teologa Filona Aleksandrijskog i Josipa Flavija, zatim traktata u zbirci židovske tradicije iz 3. st. zvanog Mišna, grčko-rimskih pisaca i djela crkvenih otaca. Knjiga obuhvaća šest dijelova:

- I. Geografija Svete zemlje (27–55);
- II. Političke prilike u Palestini i Rimskom carstvu od Hasmonejaca do cara Hadrijana (164. pr. Kr.–138. p. Kr.; str. 57–185);
- III. Židovske religiozne institucije u Isusovo vrijeme (187–240);
- IV. Židovske vjerske sljedbe u vrijeme Novoga zavjeta (241–335);
- V. Poganski religiozni svijet (337–370)
- VI. Grčko-rimske filozofije i gnosticizam (371–390).

U prvom dijelu autor ističe kako su Palestinu u vrijeme Staroga zavjeta kontrolirale sile od Mezopotamije do Egipta a

u vrijeme Novoga zavjeta Rim kada »Palestina gubi važnost kao most između Azije i Afrike, i postaje periferni, pogranični prostor na istoku Rimskoga carstva« (34). Na početku drugoga dijela pokazuje kako je rivalstvo između braće Hasmonejaca Aristobula II. i Hirkana II. »otvorilo put rimskoj intervenciji« (65). Opširno prikazuje vladavinu Heroda Velikog kao vazalnog kralja Palestine (71–82) za vrijeme kojega se Isus rodio, dok je za vrijeme njegovih sinova nasljednika izvršio svoje mesijansko poslanje. U rimskim unutarnjim sukobima Herod se na vrijeme znao svrstati na stranu budućeg pobjednika i to obilno koristio, ali je okrutno micao svoje moguće rivale tako da ih je dao pobiti 45. Dva oružana otpora Židova protiv Rimljana u Palestini (66.–73. i 132.–135. god.) naš autor sustavno zove »pobunom« smatrajući to nerazboritim poduhvatom koji nikako nije mogao uspjeti. Unatoč tome, moglo bi se to zvati ustankom, jer su se stanovnici Isusove domovine digli na ustanak protiv strane okupacije. Za jeruzalemski hram, koji su Rimljani razorili 27. 8. 70. god. kaže da »još nije sagrađen« (115), očito pretpostavljajući da današnji Židovi države Izrael žele ponovno sagraditi hram kao središnju ustanovu svoje religije i kulture, ali iz osobnih razgovora s više teološki obrazovanih Židova znam da im to nije prioritet. Zajedno s drugim novijim autorima dovodi u pitanje vjerodostojnost Euzebijeva podatka da su kršćani Jeruzalema prije pada svetog grada pobjegli u Pelu (119) pozivajući se na šutnju Josipa Flavija o tome. Veliku pozornost posvećuje Jamnijskoj akademiji koju je nakon 70. god. osnovao rabin Johan ben Zakkai i u kojoj su njegovi suradnici stvorili židovski kanon Staroga zavjeta, bez sedam knjiga sačuvanih samo na grčkom. Drugi židovski ustanak imao je za posljedicu mnoštvo ubijenih te odvedenih ili prodanih u ropstvo, tako da prema Jero-

nimu »cijena roba na tržištu u Hebronu nije bila veća od cijene konja« (138).

Od rimskih careva najveću pozornost autor je posvetio Augustu koji je vladao 45 godina prije i nakon Isusova rođenja (143–152). Uspostavio je mir unutar Carstva i na granicama Carstva, osigurao rimske ceste diljem Carstva, plovidbu zaštitio od »pomorskih razbojnika« (146; uobičajen i lijep izraz na hrvatskom je »gusari«), vodio razboritu ekonomsku politiku. Uz Augusta, u Novom zavjetu izričito se spominju još Tiberije i Klaudije koji je carsku blagonaklonost prema građanima Aleksandrije uvjetovao međusobnom tolerancijom pogana i Židova (157). Uz prikaz Domicijana autor je dublje zahvatio carevu odredbu da ga podložnici oslovljavaju s »naš gospodin i bog« te tajanstveni broj Zvijeri 666 u Otk 13,3.18 (172–176).

Uz prikaz hrama ističe dimenzije oltara za žrtve paljenice u dvorištu i samoga svetišta. Od židovskih religijskih institucija, osim hramu, posebno poglavlje posvećuje kalendaru i svetkovinama (203–217), zatim sinagogi i sinedriju (219–240). Za Pashu kaže na jednom mjestu »da je slavljena u proljeće, za uštapa« (208), ali kasnije skreće pozornost da Židovi postoje i *danas te slave svoje blagdane* (210–211, 213, 216, 244). Uz blagotvorni utjecaj sinagoga u dijaspori, autor napominje i sukobe između pogana i Židova u Aleksandriji 38. god. u kojima je »stradalo oko 50.000 Židova« (235). Demokratičnost u sustavu sinagoga omogućila je Pavlu i drugim propovjednicima Isusova pokreta da dođu do Židova i nežidovskog lokalnog stanovništva. Na početku četvrtog dijela u opća obilježja židovstva ubraja rasprostranjenost i pluralizam te središnje religiozne teme kao što su Tora, vjera u anđele i demone, mesijanizam i sljedbe. Od sljedba veoma široko obradio je saduceje (251–264), farizeje (265–286) i kumranske monahe (307–

335). Kako su farizeji zaslužni za očuvanje vjere i nacionalne svijesti nakon razorenja hrama, razliku o ulozi farizeja prema rabinima i prema Novome zavjetu tumači time što su se farizeji transformirali u promicatelje religioznog života svoga naroda »uz pomoć temeljitog izučavanja Zakona ('pisanog' i 'usmenog') i njegove vjerne i aktualizirane interpretacije« (273). Pri prikazivanju Kumranaca, uz određene sličnosti s Isusovim pokretom o potrebi obraćenja, ističe duboku razliku, jer se Isus nije povukao iz svijeta.

Od poganskih religija u vrijeme Isusa i Novoga zavjeta obrađuje pučko vjervanje u čudesna ozdravljenja, astrologiju, magiju te misterijske religije koje pomažu boljem razumijevanju nekih formulacija u Pavlovim poslanicama. Od grčko-rimskih filozofskih škola obradio je Platonovu, Aristotelovu, cinike, stoike i epikurejce upozorivši na neka mjesta u poslanicama Novoga zavjeta i Djelima apostolskim koja mogu aludirati na ideje iz tih filozofija raširene među povijesnim naslovnici. Za gnosticizam kaže kako je »sporno je li postojao prije kršćanstva ili je gnosticizam zapravo unutarkršćanski fenomen ('hereza')« (str. 385).

U uvodu najavljuje da neće navoditi bilješke tijekom izlaganja nego na kraju svakog poglavlja »popis konzultirane literature kronološkim slijedom s naznačenim stranicama na kojima je obrađena tema dotičnog poglavlja« (15) a bilješke će ipak ponegdje umetati u sam tekst sitnijim slovima. Kolege bibličari vidjet će da su te bilješke veoma korisne, osobito one o rimskim upraviteljima (108), broju hodočasnika za Pashu (209), broju Židova u Palestini i dijaspori u vrijeme Novoga zavjeta (230–231), vjeri Samaritanaca (303), kumranskim spisima i monasima (318, 322–323, 324).

Dva specijalna kazala (hebrejsko-grčkih naziva: 407–408, grčko-rimskih nazi-

va: 409–411) s četiri zemljopisno-povijesne karte u crno-bijeloj tehnici (413–416) olakšavaju brzo služenje knjigom pri traženju pojedinog pojma.

U »Literaturi« (391–406) nabrojio sam 230 naslova među kojima su navedeni i radovi na hrvatskom, kao što je hodočašće po Svetoj zemlji njegova subrata i kolege s Franjevačke teologije Bože Lujčića, zatim disertacija hercegovačkog franjevca Ive Bagarića o Kumranskim rukopisima, *Židovstvo* zagrebačkog rabina K. Da-Dona, radovi A. Rebića (dvije knjige i tri članka), dva članka B. Odobašića, jedan članak D. Tomaševića i dr. Uz biblijske atlase i ilustrirane uvode u Sveto pismo, među vrijednim prijevodima iz ove tematike najvažniji su R. Penna, *Povijesno-kulturno okruženje kršćanskih početakata* (Split, 2005.) i J. Gnilka, *Prvi kršćani* (Zagreb, 2003.). Hrvatski studenti teologije dodiplomskog programa uglavnom ne mogu čitati stručna djela na stranim jezicima. Zato su važne pisane informacije što o toj tematici postoji na hrvatskom. Kako je biblioteka Franjevačke teologije u Sarajevu relativno nova, a naš autor mlad bibličar, nije mogao znati za izvrsno djelo Rudolfa Schütza, *Povijest novozavjetnog vremena. Nacrti predavanja iz općeg Uvoda u Novi zavjet*, Đakovo, 1942. Imao sam čast da mi je moj pokojni profesor po svojoj knjizi predavao u Đakovu.

Kad govorimo o bibliografskim podacima u ovoj knjizi, posebno vrijednom smatram *ekumensku otvorenost autora*. Osim što koristi vrijedna djela protestantskih bibličara sa Zapada, on u bilješci 4, str. 7 spominje dva izdanja srpskog prijevoda knjige *Umwelt des Neuen Testaments* od E. Lohsea te više puta tijekom izlaganja djelo pravoslavnog đakona Radomira Rakića *Biblijska enciklopedija* u dva sveska i pravoslavnog teologa Ilije Tomića *Protivnici esenske zajednice u Kumranskim rukopisima*. Profesor Rudolf Römer govorio nam je još davne 1961. u Đakovu da mi katolici, kad je riječ o poznavanju Biblije, nismo monopol na pamet.

* * *

Dr. fra Anto Popović objavio je do sad jednu knjigu svojih egzegetskih članaka i monografiju u biblijskoj hermeneutici. Ovom novom studijom pokazuje da prati biblijsku znanost u Crkvi te katoličkim studentima teologije i drugim zainteresiranim čitateljima prenosi novu znanstvenu sintezu povijesti novozavjetnog vremena kojom olakšava razumijevanje Novoga zavjeta. Autoru i izdavačkoj kući čestitam, knjigu preporučujem i sam ću je upotrebljavati u svome radu sa studentima.

Mato Zovkić